

भाग १

करिब २ करोड ८० लाख जनसंख्या रहेको देश नेपालमा सन् २००७ मा पनि राजनैतिक संक्रमण निरन्तर रह्यो । तत्कालिन सात दलीय गठबन्धन र माओवादीहरुबीच नोभेम्बर २००६ मा भएको शान्ति सम्झौताले दशक लामो विद्रोहको अन्त्य गयो र नेपाल प्रहरी तथा सशस्त्र प्रहरी बललाई देशभर कानून तथा व्यवस्था कायम राख्ने जिम्मा दियो । सन् २००७ मा मुलुक शक्तिहीन संविधानिक राजतन्त्रसहितको संसदीय प्रजातन्त्र रहेको एउटा अन्तरिम राजनीतिक प्रणालीअन्तर्गत चल्यो । अन्तरिम संविधानअन्तर्गत ३२९ सदस्यीय अन्तरिम संसदले देश चलाउने जिम्मा पायो, जसले नयाँ संविधान निर्माणका लागि संविधानसभाको निर्वाचन सम्पन्न गरायो । अप्रिल २००८ मा नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी-माओवादीले संविधानसभाको निर्वाचनमा बहुमत सीटहरु जित्यो, जसलाई जनमानसद्वारा सामान्यतः स्वीकार गरिएको थियो तर त्यो हिंसा, ज्यादती र चुनावी अनियमितताका साथ भएको थियो । सन् २००७ मा सुरक्षा फौजका सदस्यहरुबाट मानवअधिकार उल्लंघनका केही घटनाहरु भए भने माओवादीहरु र तिनको भातृ संगठन यड कम्युनिष्ट लिङका साथसाथै प्रायशः जातियतामा आधारित अन्य साना सशस्त्र समूहका सदस्यहरुबाट मानवअधिकार उल्लंघनका असंघ्य भयावह घटनाहरु भए । यससहित भारतीय सीमाछेउ समतल तराई क्षेत्रमा नागरिकतालगायतका अधिकारबाट वञ्चित मध्येशीहरुको समूहले एउटा आम राजनीतिक आन्दोलन छेड्यो, जस क्रममा हिंसाका घटना पनि भए । राजनैतिक आडको अभावमा नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरी बलले प्रायशः हस्तक्षेप गर्न सक्ने स्थिती थिएन, विशेषगरी माओवादीविरुद्ध । सुरक्षा बलका सदस्यहरुले प्रदर्शनहरुविरुद्ध यदाकदा अत्यधिक एवम् घातक बल प्रयोगसमेत गरे । मानवअधिकार उल्लंघनकर्तालाई उन्मुक्ति; मिडियाविरुद्ध त्रास; र महिलाविरुद्ध हिंसा तथा विशेषगरी युवती र बालिकाहरुको बेचबिखन भइरह्यो ।

भाग २

संयुक्त राज्यले मुलुकमा प्रजातन्त्रको सुदृढिकरणका लागि तीनवटा कुरामा प्राथमिकता दिन चाहन्छ : शान्ति प्रक्रियाका उपलब्धीहरुको सशक्तिकरण, सुरक्षा क्षेत्र सुधार तथा कानूनी राज्यको प्रवर्द्धन र प्रजातान्त्रिक संस्थाहरुको सुदृढिकरण । संविधानसभा निर्वाचनको स्थगन, मन्त्रिपरिषदबाट माओवादीको तीनमहिने बहिर्गमन र तराईमा भइरहेको विरोधहरुका कारण उत्पन्न चुनौतिहरुले गर्दा सन् २००७ मा शान्ति प्रक्रियामा बाधा पुर्यो । तथापि संयुक्त राज्यले सरकार तथा यसका सुरक्षा फौजहरु; अन्तर्राष्ट्रिय समुदायका अन्य सदस्यहरु; मिडिया; नागरिक समाज; र माओवादीबाहेक राजनैतिक दलहरूसँगै पनि काम गरिरह्यो ताकि सबै पक्षहरु संविधानसभाको चुनाव गराउन क्रियाशील र प्रतिवद्ध रहन् । यसै पहलअन्तर्गत संयुक्त राज्यले प्रमुख मध्येशी नेताहरु र औपचारिक शान्ति प्रक्रियाबाट असंलग्न अन्य पिछडिएका समुहहरुसँग पनि काम गयो ।

संयुक्त राज्य नेपाल सरकारलाई आफ्ना सुरक्षा फौजको प्रजातान्त्रिकरणका लागि आवश्यक सुधारहरु गर्न, जवाफदेही न्यायीक प्रणाली निर्माण गर्न र परम्परागत रूपमा सीमान्तकृत जनसंख्यालाई राजनैतिक प्रक्रियामा समावेश गर्न प्रोत्साहित गर्दछ । माओवादीहरुले खुला अर्थतन्त्रलगायतका विभिन्न मुद्दाहरुमा चौतर्फी ढंगले फैलाएका अफ्वाहहरुलाई संयुक्त राज्यले सार्वजनिक कार्यक्रमहरुमार्फत चिर्दछ । संयुक्त राज्य र नेपालबीचको सम्बन्ध प्रवर्द्धन

गर्नका लागि संयुक्त राज्य सरकार संयुक्त राज्यमा विश्वविद्यालय स्तरको अध्ययनमा नेपालीहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहन गर्दछ । संयुक्त राज्यले राजनीतिक दलहरूको तल्लो तहमा प्रजातान्त्रिकरण गर्नका लागि राजनीतिक दलहरूलाई तालिम सहयोग पनि दिन्छ ।

भाग ३

संयुक्त राज्यले संविधानसभा निर्वाचनको महत्वका बारेमा प्रष्ट्याउन राजनीतिज्ञ, सरकारी अधिकारी र नागरिक समाजका अगुवाहरूसँग निरन्तर रूपमा अन्तरक्रिया गरिरह्यो । जुन २००७ मा प्रजातन्त्र, मानवअधिकार तथा श्रम मामिलासम्बन्धी विदेश सहायकमन्त्रीलगायत संयुक्त राज्यका बरिष्ठ अधिकारीहरूले नेपाल सरकारलाई निरन्तर रूपमा प्रजातान्त्रिक संकरणप्रतिको प्रतिवद्धता कायम राख्न; स्वतन्त्र, निस्पक्ष र पारदर्शी चुनावका लागि आवश्यक वातावरण निर्माण गर्न; र विगत तथा हालका मानवअधिकार उल्लंघनकर्ताहरूलाई जवाफदेही बनाउन आह्वान गरे । सन् २००७ मा संयुक्त राज्यले अन्तरिम संविधान निर्माणको सहाना गर्दै, संविधानसभाको चुनाव स्थगित भएकोमा खेद प्रकट गर्दै र मानव बेचबिखन नियन्त्रण गर्न आह्वान गर्दै विज्ञप्ति जारी गच्यो । यससँगै संयुक्त राज्य अधिकारीहरूले माओवादीहरूद्वारा हिंसाको प्रयोग भइरहेकोमा निरन्तर आवाज उठाइरहे, अल्पसंख्यक जनजाति समूहहरूले गरेका हिंसात्मक भिडन्तको भर्त्सना गरे र सरकारलाई कानून तथा व्यवस्था लागू गर्न आह्वान गरे । संयुक्त राज्यले मुलुकमा मानवअधिकार रिस्थीको अनुगमन तथा सुधार गर्न र राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगलाई क्षमता विकास सहयोग उपलब्ध गराउन एक अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको कामलाई सघाउँछ । संयुक्त राज्यले देशभर मानवअधिकार र अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानुनको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्न मानवअधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयलाई सहयोग गर्दछ ।

निर्वाचनका लागि उपयुक्त नियम तथा कानून मस्यौदा गर्न र कर्मचारीहरूलाई तालिम दिन केन्द्रित नवनियुक्त निर्वाचन आयोगलाई संयुक्त राज्यले प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्दछ । यसैअन्तर्गत संयुक्त राज्यले उच्च क्षमता भएका तीनवटा मतपत्र छाप्ने मेसिन पनि आयोगलाई उपलब्ध गराएको थियो । राजनीतिक दलका निर्वाचन अवलोकनकर्ताहरूका लागि तालिम सहयोग दिन, अनि राजनीतिक दलका सदस्यहरूलाई नेतृत्व विकास तथा सञ्चारसम्बन्धी तालिम उपलब्ध गराउन पनि संयुक्त राज्यले सहयोग गर्दछ । संयुक्त राज्यको आर्थिक सहयोग प्राप्त एक साझेदार संस्थाले स्वतन्त्र र निस्पक्ष निर्वाचन प्रवर्द्धन गर्नका लागि स्थानीय गैर-सरकारी संस्थाहरूको घरेलु पर्यवेक्षण गठबन्धन बनाउनुका साथसाथै सीमान्तकृत समूहहरू निर्वाचनमा सहभागी होउन भन्ने उद्देश्यले संयुक्त राज्यले जनचेतना कार्यक्रमलाई पनि सहयोग गच्यो । सञ्चार विकास प्रतिष्ठानलाई अनुदान प्रदान गरेर संयुक्त राज्यले पत्रकारहरू र सरकारी प्रवक्ताहरूको एक सार्वजनिक कार्यक्रम आयोजना गच्यो, ताकि मतदाताहरूसँग अन्तरिम सरकारको संवाद सुधियोस् । सन् २००७ मा संयुक्त राज्य सरकारले तीन प्रभावशाली स्थानिय पत्रकारहरूलाई एडवर्ड आर मुरो कार्यक्रमअन्तर्गत तालिमका लागि संयुक्त राज्य पठाउनुका साथै अर्का एकजना खोज पत्रकारलाई इन्टरनेसनल भिजिटर्स लिङ्गरसीप प्रोग्राम (आईभीएलपी) का लागि पठायो ।

संयुक्त राज्यले सर्वोच्च अदालत र केही छानिएका पुनरावेदन तथा जिल्ला अदालतहरूको पारदर्शिता र विश्वसनीयतालाई सुधारेर न्यायालयको क्षमता विकास गर्ने काम गर्दछ । उदाहरणका लागि

संयुक्त राज्यको सहयोगबाट सन् २००६ मा सर्वोच्च अदालतले वेबमा आधारित एक कानूनी सूचना तथा सञ्चार प्रणाली सुरु गयो, जसले इन्टरनेटमार्फत आफ्ना गतिविधि र फैसलाहरु सर्वसाधारणका लागि तुरुन्तै अनलाइन उपलब्ध गराउन अदालतलाई मद्दत गयो । साथै सन् २००६ मै संयुक्त राज्यले सर्वोच्च अदालतलाई एक स्वचालित मुद्दा व्यवस्थापन प्रणाली लागू गराउन मद्दत गयो, जसबाट २००७ मा अदालतमा थुप्रिएका पुराना मुद्दाहरु उल्लेखनीय रूपमा घटाउन सघाउ पुरयो । संयुक्त राज्यको कार्यक्रमले अदालतका काम-कार्वाहीहरुलाई राम्रो आर्थिक सहयोग गराउन कार्यकारी तथा व्यस्थापकीय शाखाहरुमा लबिइड गर्न नागरिक समाज संस्थाहरुलाई सीप पनि उपलब्ध गरायो । संयुक्त राज्यको आर्थिक सहयोगप्राप्त अदालतद्वारा सिफारिश गरिएका मध्यस्थता केन्द्रहरुले मध्यस्थलाई विवाद समाधानको वैकल्पिक माध्यमका रूपमा प्रवर्द्धन गर्दछ । कानूनमा स्नातक महिलाहरुलाई परामर्श, सार्वजनिक कार्यक्रम, वकालत, तालिम तथा विशेष कोचिङ प्रदान गरी न्यायीक सेवामा महिला सहभागिता बढाउनमा पनि संयुक्त राज्यको सहयोगले योगदान पुऱ्याउँछ ।

भाग ४

संयुक्त राज्यले सुरक्षा क्षेत्र सुधार तथा मानवअधिकार प्रवर्द्धन गर्न सुरक्षा फौजहरुको प्रजातान्त्रिक नियन्त्रण, राष्ट्रिय सुरक्षा रणनीति विकास र सुरक्षा क्षेत्र कानूनी सुधारका विषयमा कार्यशालाहरुको आयोजना तथा आर्थिक सहयोग गर्दछ । विभिन्न सरकारी निकाय, सुरक्षा फौज र नागरिक समाजका सहभागीहरुले यस्ता कार्यशालाहरुमा भाग लिने गर्दछन् । संयुक्त राज्यले सैनिकहरुलाई सैन्य शिक्षा तथा तालिम कार्यक्रमहरुमा सहभागी हुन प्रायोजन गर्दछ, जसले मानवअधिकारलाई सम्मान गर्न पनि निर्देशन दिन्छ । संयुक्त राज्यले देशभर भएका मानवअधिकार उल्लंघनका घटनाहरुको अनुसन्धान गर्न तथा द्वन्द्वपिडीतलाई विशेष सेवा प्रदान गर्ने क्षमता सुदृढ पार्नका लागि एक साझेदार संस्थामार्फत राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगलाई आर्थिक सहयोग उपलब्ध गरायो । सन् २००७ मा यो कार्यक्रमले आयोगका मुद्दाहरुमा ४४ प्रतिशतले कमी ल्याउन सघाउ पुऱ्यायो ।

संयुक्त राज्यले ‘आईभीएलपी’मार्फत आशलागदा नेताहरुलाई मानवअधिकार, तल्लो तहको प्रजातन्त्र, संयुक्त राज्यको न्यायीक प्रणाली र मानव बेचबिखनविरुद्ध लड्न सिकाउन संयुक्त राज्य पठाउँछ । सन् २००७ मा दुई पूर्व ‘आईभीएलपी’ सहभागीहरुले शान्ति प्रक्रियामा महिला सहभागिताका विषयमा केन्द्रित भएर सय जनाभन्दा बढीका सामु आफ्ना कुराहरु राखे । अमेरिकी पुस्तकालय स्रोतले देशमा प्रजातन्त्र, कानूनी शासन र अल्पसंख्यकहरुको अधिकारहरुको बारेमा सूचना उपलब्ध गराउँछ ।

मुलुकको शान्तितर्फको संक्रमणमा केन्द्रित संयुक्त राज्य सहयोग प्राप्त कार्यक्रमहरुले स्थानिय शान्ति समितिहरुको गठन गर्न सरकार र आन्दोलनकारी समूहहरुलाई निरन्तर सहयोग गर्दछ । अन्य संयुक्त राज्य सहयोगप्राप्त तल्लो तहका नागरिक समाज कार्यक्रमहरुले व्यक्तिहरुलाई सुशासन, जीवनस्तर सुधार, जैविक विविधता, संरक्षण र नीतिगत वकालतमा तालिम प्रदान गर्दछ ।

संयुक्त राज्यको मानव बेचबिखनविरुद्धको पहलले सम्भावित पिडित तथा उपयुक्त सरोकारवालाहरुलाई बेचबिखन तथा सुरक्षित आप्रवासन लक्षित अभिमुखीकरण तथा सचेतना

तालिम प्रदान गर्दै। संयुक्त राज्यको सहयोग प्राप्त एक कार्यक्रमले नेपाल र भारतबीचको सीमा वारपार गर्ने श्रम आप्रवासीहरूलाई सुरक्षित आप्रवासनका बारेमा सूसुचित गर्दै। सन् २००७ मा यसै कार्यक्रमले १७३ सम्भावित बेचबिखन पिडीतलाई सीमामै भेटी त्यहाँबाट फर्काएर उनीहरूका परिवारसम्म पुऱ्याइदियो। संयुक्त राज्यका साफेदारहरूले समस्या रोकथाम गर्न आर्थिक रणनीतिका रूपमा खतरामा रहेका तथा बेचबिखनबाट उद्धार गरिएकाहरूलाई अनौपचारिक शिक्षा तथा सिपमूलक तालिम प्रदान गर्दैन्। संयुक्त राज्यले नेपाल भएर भारत जाने तिव्वती शरणार्थीहरूलाई निरन्तर सुरक्षित मार्ग खोज्न सरकार, शरणार्थीहरूका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघीय उच्चायुक्त (यूएनएचसीआर) र तिव्वती समुदायसँग काम गर्दै। सन् २००७ मा संयुक्त राज्यले नेपालमा रहेका १,०७,००० भन्दा बढी भूटानी शरणार्थीहरूलाई सघाउन 'यूएनएचसीआर'लाई योगदान पुऱ्यायो। संयुक्त राज्यले अन्य इच्छुक सरकारहरूसँग मिलेर भूटानी शरणार्थीहरूका लागि दिगो समाधान खोज्न नेपाल सरकारसँग सफल वकालत गन्यो, जसमा तेस्रो देशमा पुनःस्थापन पनि पर्छ।